

SREDNEJVEŠKA KNJIŽEVNOST

(476 – 1492)

Obdobje delimo na več smeri:

- **Razpad antike** (5. – 8. st.)
- **Zgodnji srednji vek** (8. – 12. st.)
- **Visoki srednji vek** (12. – 13. st.)
- **Pozni srednji vek** (13. – 15. st.)

Srednjeveška književnost se je razvijala po socialnih oz. družbenih slojih. Zato jo delimo na:

- **Cerkvena oz. verska književnost**
- **Feudalna, plemiška oz. viteška književnost**
- **Krščanska književnost**
- **Ljudska književnost**

Razvijejo se vse tri literarne zvrsti (epika, lirika, dramatika), a prevladuje epika oz. pripovedništvo (junaški ep, romani v verzih in tudi pesmi ter drame).

Dramatika

Dramatika v tem obdobju skoraj zamre. Prevladovala so dramska dela z verskim značajem, saj gledališč niso poznali. V 10. st so poznali **liturgične drame** v latinščini, kasneje pa tudi v drugih jezikih. Bile so poučne, cerkev pa jih je uporabljala tudi v moralne namene. V tem času poznamo drame z versko vsebino:

- **Pasjoni** (prikazujejo prizore iz Kristusovega trpljenja/življenja, pojavijo se v 10. st.)
- **Misteriji** (igre o skrivnostih, pojavijo se v 12. st.)
- **Mirakli** (igre o čudežih svetnikov, Kristusa... pojavijo se v 13. in 14. st.)
- **Moralitete** (prikazovali so boje med grehom in moralno čistostjo, pojavi se v 15. st)

Med igrami med posvetno vsebino so prevladovale:

- **Farse** (norčevali so se iz verskega in političnega življenja)
- **Burke** (smešne igre)

Trubadurska lirika

Imenujemo jo tudi **Provansalska lirika**, ki so jo ustvarjali obubožani plemiči, potujoči pevci, pesniki viteškega rodu, ki jih imenujemo tudi **Trubadurji**. Opevali so predvsem ljubezen, ljubezen vitezev do dvornih dam. Ta lirika se je razvila v 12. In 13. st., razvijejo pa se predvsem pesniške zvrsti **balatie**, serenade in pastirske pesmi. V Italiji se razvije posvetno meščansko pesništvo in sicer pod vplivom antičnih pesmi. To vrsto so razvili potujoči pevci, študenti, ki so se imenovali **Vaganti**. Njihova najbolj zana pesniška zbirka nosi ime **Carmina Burana**.

Junaški ep

Pesmi oz. epe so prepevali poklicni potujoči pevci:

- **Francozi:** pesmi o Karlu Velikem, Pesem o Rolandi
- **Švedi:** Pesem o Cidu
- **Nemci:** Pesem o Nibelungih
- **Rusi:** Pesem o Igorjevem pohodu
- **Angleži:** Ep o Beowultu
- **Škoti:** Balada o Robinu Hoodu
- **Skandinavci:** Islandske sage

Viteški roman

Pojavijo se v 12. st. v Franciji in Nemčiji. Sprva so pisani v verzih, kasneje v prozah. Snov je izmišljena – fantastični dogodki, dvorska ljubezen, postolovščine... Osebe v teh romanih nimajo značajev. Glavne osebe so največkrat vitezi, ki so nosilci viteških vrednot in viteške ljubezni. Dela:

- Kralj Artur in vitezi okrogle mize
- Ljubezenski roman Tristan in Izolda

Sladki novi stil/slog

Trubadurska lirika se je iz Francije preselila v Italijo. Lirika ne upeva več viteške ljubezni, saj ljubezen postane nekaj nadnaravnega in božanstvenega. Ženska, ki jo opeva pesnik, tako postane idealna. V tem slogu je v mladih letih pisal tudi Dante Aligheri. Veljal je za enega najbolj izobraženega človeka.

Tristan in Izolda

Knjiga Roman o Tristanu in Izoldi je srednjeveški viteški roman z ljubezensko tematiko.

Tristan se je rodil v loonski deželi. Njegovega očeta je ubil vojvoda Morgan in od žalosti je umrla še njegova mati, ki je prihajala iz cornouajske dežele. Sedem let ga je vzgajal dvorjan Rohalt Zvestosrčni, potem pa ga je zaupal učitelju Gorvenalu.

Tristana so ugrabili trgovci in tako je pristal v deželi svojega strica, kralja Marka, v deželi Cornwall. Odlično se je sporazumel z njim, mu služil, za njim pa je prišel tudi učitelj Gorvenal.

Ko je nekoč v deželo prišel Irski »velikan« Morholt in zahteval v davek dečke in dekleta Cornwalla, ga je Tristan v boju premagal, s čimer je odrešil Irce plačevanja davka. Zadana mu je bila globoka rana z zastrupljenim rezilom, zato se je vkrcal na barko brez jader in vesel ter s seboj vzela harfo. Pristal je na irski obali, kjer ga je ozdravila zdravilka Izolda, irska kraljica. Morholt je bil njen brat, zato se je Tristan izdajal za drugo osebo.

Mark in Tristan sta čudovito sodelovala. Baroni so se zbal, saj so vedeli, da bo Markovo imetje postalo Tristanovo, ko bo le-ta umrl. Zato so ga prepričevali, naj se končno poroči in ima potomce. Kralj Mark se odloči, da se bo oženil z žensko, katere zlati las sta mu v kljunu prinesli lastovki. Tristan ve, da je »lastnica« lasu Izolda, zato jo gre iskat. V njeni domovini premaga strašno pošast, za nagrado dobi Izoldo. Izolda mu ponovno reši življenje, ko ga ozdravi težkih ran. Nekega dne odkrije, da je ranjenec pravzaprav morilec njenega strica, zato ga skuša ubiti. Tristan jo s premetenimi besedami odvrne od tega in jo odpelje v deželo Cornwall. Za popotnico da Izoldi njena mati čarobni napoj za večno ljubezen, ki bi ga morala popiti z bodočim

zakoncem Markom. Na ladji sta Tristan in Izolda žejna in služabnica jima po pomoti ponudi napoj. Tako se začne njuna večna ljubezen, kljub temu, da se ji hočeta upreti.

Mark in Izolda se poročita, a romanca med Tristanom in Izoldo ne mine. Zaradi hudobnih baronov ju zasačijo in obsodijo na smrt. Tristan s skokom iz kapelice v prepad čudežno pobegne, nato reši še Izoldo, ki jo je kralj dal za cipo gobavcem. Dolgo se skrivata v gozdovih in uživata v ljubezni. Nekega dne ju speča s pomočjo gozdarja odkrije kralj, a ju zaradi meča med njima, ki predstavlja nedolžnost, pusti pri življenju. V znak svoje prisotnosti zamenja meč za svojega, prav tako pa tudi Izoldin prstan. Tristan in Izolda ugotovita, da njuna ljubezen nima prihodnosti ter se pokesata. Tristan kralju ponudi ženo nazaj. Izolda ob slovesu Tristanu podari prstan z zelenim kamnom, da se bosta spoznala.

Nove prigode so odpeljale viteza daleč proč in v tuji deželi je pomagal tamkajšnjemu kralju, da se je ubranil sovražnikov. Tako se je spoprijateljil s kraljevim sinom Kaherdinom. Poročil se je z njegovo sestro Izoldo Beloroko, a se tega kesal že na poročno noč. Da ne bi še bolj izdal Izolde Plavolase, je njegova nova izbranka ostala devica.

Tristan se je sicer še vrnil na grad Marka, a tako spremenjen, da ga Izolda ni prepoznala, temveč ga je odgnala. Naposled je Tristan v novi domovini obležal smrtno ranjen ter zahteval, da pokličejo cornwallsko kraljico, edino, ki bi ga lahko ozdravila. Kaherdin je šel ponjo in s Tristanom sta se dogovorila, da če bo ob vrnitvi jadro črno, kraljice ne bo z njim, če bo belo, pa bo. Izolda Plavolasa je odplula k svojemu ljubljenu, saj ni hotela, da umre. Izolda Beloroka je oprezala za ladjo in iz ljubosumja Tristanu dejala, da je jadro črne barve. Tristan v trenutku umre, kmalu za njim pa v njegovem objemu od žalosti izdihne še Izolda Plavolasa. Ko to kralj Mark izve, ju pokoplje, vendar ne v isti grob. Tisto noč je iz Tristjanovega groba zrastle robida v Izoldiniga. Naslednji dan so to robido posekali, vendar je ponoči spet zrastle. To se je ponavljalo nekaj noči, dokler ni kralj Mark ukazal naj jo pustiko rasti v dokaz moči ljubezni.

Srednjeveška književnost na Slovenskem

Uporaba slovenščine med plemiči priča star in znamenit **obred ustoličevanja koroških vojvod na Knežjem kamnu**, pa tudi **verz (Glosa)** v pesmi nemškega viteškega pesnika **Ulircha von Liechtensteina**.

Grka **Metod in Konstantin (Ciril)** v drugi polovici 9.st. prideta pokristjanjevat v Spodnjo Panonijo in na Moravsko. V ta namen sta boguslužne knjige prevedla v slovanski jezik, imenovan **Stara cerkvena Slovenščina**.

Na prelomu iz 1. V 2. tisočletje je nastal tudi najstarejši rokopis **Brižinski spomeniki**. Po letu 1000 so **samostani postali središča srednjeveške kulture in pismenosti**.

Celovski ali **Rateški rokopis** je bil zapisan v drugi polovici 14. st. v Ratečah, hranijo ga v Celovcu.

Starogorski rokopis je nastal ob koncu 15. st. Vsebuje iste molitve kot Rateški rokopis.

Stiški rokopis je med vsemi spomeniki najobsežnejši. Nastal je v prvi polovici 15. st. Prvi del vsebuje molitev pred pridigo in antifono Salve Regina. Drugi del je dobro desletje mlajši, vsebuje pa zapis obrazca splošne spovedi in prvo kitico velikonočne pesmi. («Naš Gospud je od smrti vstal»)

Černejški ali **Beneškoslovenski rokopis** je nastal konec 15. st. Vsebuje seznam ustanovnih maš Marijine bratovščine v Černej v Beneški Sloveniji.

Sredi 15. st. je nastal **Škofjeloški rokopis**, ki našteva Slovenska imena za mesec.

Brižinski spomeniki

Vsebina

Zaradi greha prvega človeka, v katerega ga je zapeljal hudič, je bil človek izgnan od Boga, na svet so prišli trpljenje, bolezen in smrt. Toda človek je kljub temu božji človek, zato naj verniki opustijo zla dejanja, kot so žrtvovanje malikom, obrekovanje, tatavine, ubijanje, prelamljanje priseg, sovraštvo... Tudi svetniki, ki jih častijo v cerkvah, so bili ljudje, a so se odpovedali slabim in začeli opravljati dobra dela: hranili so lačne, napajali žejne, obiskovali zapornike, gostili tujce... S tem so se približali Bogu. Prav tako pa naj verniki prosijo Boga, da jih po smrti in poslednji sodbi sprejme v svojo kraljestvo, pripravljeno izvoljencem. Na sodni dan se ne bo mogel nihče skriti, ampak se bo vsak zagovarjal za svojo vero in dejanja, storjena v življenju. Kristus, zdravnik duš in teles, pa je dal tudi zdravilo, mučenci so se slabega očistili, trpljenjem zaradi svoje vere – topli so jih, sežigali, obešali... verniki pa lahko prejmejo odpuščanje, če verujejo in svoje grehe izpovedo duhovnikom.

Osnovno

So najstarejši ohranjen zapis v slo. jeziku ter najstarejše slovensko besedilo napisano v latinici. Ime so dobili po mestu Freising oz. Brižinj. Leta 1083 so jih prenesli v Minhensko knjižnico. Zgrajeni so iz trh delov:

- BSI – obrazec splošne spovedi
- BSII – pridiga o grehu in pokori
- BSIII – obrazec splošne spovedi

Nastali so okoli leta 1000 v bližini Vrbskega jezera, kjer so imeli posest Freisingški škofje.

Izvirno slovenski je BSII, prvi in tretji pa sta prepisa starejših prelog. Zapisana sta v karolinški minuskuli, za pisavo, ki so jo uporabljali bavarski pisatelji. Pri nas je BS prvič objavil Jernej Kopitar, leta 1836, v knjigi Glagolita Clozianus.

Zgradba

Prisotni so nosni samoglasniki (em, om...), tudi i. Ohranjeni pa so bili tudi mehki glasovi t', d', l', r'. Nosni izgovor besed se je ohranil vse do 11. st., danes pa je ohranjen v Podjurskem narečje.

V tistem času sta bili ohranjeni dve zanimivi glagolski obliki: **Aorist** in **Imperfekt**. Jezik Brežinskih spomenikov predstavlja 1. st. razvoja slovenščine (brez narečnih besed in germanizma).

Drugi Brižinski spomeniki

Besedilo je pridiga, polliterarno besedilo, ki so ga cerkveni dostvojanstveniki od 4. st. uporabljali pri verski obredih. Snov je verska, vsebuje številne primere iz vsakdanjega življenja in življenja svetnikov. Vsebuje tudi nek nauk, kadar se upira na odlomek iz Svetega pisma jo imenujemo **Homilija**.

BSII je nagovor duhovnika, ki kratko in pregledno podaja krščanski nauk o grehu, pokori in zveličanju. Spomini na Adamov izvorni greh, zaradi katerega ljudje delamo slaba dela in grešimo ter učimo, da moramo delati dobra dela, saj bomo zveličani. Poziva torej h kesanju, saj bomo v nasprotnem primeru obsojeni in pogubljeni.